

Iva Miki-Curk

Konfinacija v Ljubljani - že v rimskih časih?

Zgodba Emila Korytky nas spremlja še od gimnazijskih klopi. Pozneje smo spoznali tudi druge zgodbe konfinirancev in jetnikov, ki jih je v Ljubljano za krajši ali daljši čas privedlo politično vrenje 19. stoletja in ki jih na Ljubljano zvečine niso vezali prijetni spomini ali vsaj ne taka občutja, kot bi jih sedanji prebivalci Ljubljane v prizadevanjih, utrditi splošno spoznavnost našega glavnega mesta, radi podoživljali. A tudi ta, senčna plat tvori skupaj s sončnimi šele resničen portret tega mesta. Posedujemo pa izjemen zgodovinski vir, ki nas pouči, da se je bil boleč spomin na naše mesto zarezal v neko človeško skupnost že davno, davno prej in ne šele v prejšnjem stoletju.

Osnovna dejstva so znana že dolgo. Že Mommsen je objavil v svoji zbirki rimskih napisov poškodovan napis najden v Putincih na južnih obronkih Fruške gore (CIL III 3224), ki se glasi: ... *cemaes Liccav(i) f(i)lius) Amantinus ho/b/se/s/ amnorum dece-m gente Undius - centuria secunda in flumen per-it Hemona posu-ere Liccaus pate-r Loricus et Licaos cognati*, kar pomeni, da je Likavov sin, amantinski talec, star deset let, iz undijskega rodu in druge centurije, umrl v reki Emona. Spomenik so postavili oče in rojaka Loric in Likav.

Pri nas¹ je veljala pozornost napisu, ker sta v njem izenačeni imeni reke in mesta. Sicer pa je seve vznemirjal zlasti zaradi nakazane organizacijske sheme okupiranih plemen, ko so Rimljani pleme razbili v centurije in ga tako podredili vojaški upravi.²

Ker je jasno razvidno, da gre pri napisu za spremembe, ki sodijo v okupacijsko fazo, so napis datirali zelo zgodnje 1. stoletje ali precizneje v čas dalmatinsko - panonskega upora med leto 6 in 9 po Kr.³

Ob tem bi rada posvetila nekaj pozornosti še civilizacijskim okoljem zgodnjega 1. stoletja v ljubljanskem prostoru in prostoru, iz katerega napis izvira. Morda tudi taka primerjava pomaga nekaj bolje razumeti dogajanje, ki ga sicer le slutimo.

Širši ljubljanski - emonski prostor nam je iz tega zgodnjega, celo Cezarjevega časa zapustil civilne napise, dve omembi magistror vici iz Nauportusa in osvobojenca T. Caesernija Diphilusa ter nekaj mlajšo omembo funkcionarja viteškega stanu T. Junija Montana, ki je imel po Šašlovih dokazih⁴ predvsem civilne upravne naloge. Ta prostor nam je posredoval obilo novcev, keltskih, pa tudi rimski iz časa republike niso redki.⁵

Raziskovanje materialne kulture prispeva svoje dokaze šele postopno. Tovrstni viri so namreč v svoji izpovednosti bolj omejeni. Štirideset ali petdeset let je v predindustrijski družbi komaj kaj spremenilo tvorno kulturo. Vendar ravno iz časa ob koncu republike in zgodnjega principata dokaj dobro datiramo nekaj nasledkov velikega razcveta italjskih manufaktur. Južnoitalske - kampanske delavnice se nam pri nas v notranjosti predstavljajo le z bronastimi izdelki, tudi v najdiščih okoli Ljubljane.⁶

Razcvet srednje in severnoitalskih manufaktur zaznavamo kot arheologi malone izključno skozi keramične najdbe, pri razvoju steklarskih manufaktur severne Italije je pa po nekaterih domnevah⁷ mogel aktivno sodelovati tudi vzhodnoalpski prostor. Tak gospodarski razcvet je potreboval poleg znanja in surovin, ki so bilne prisotne npr. ob Adiži, Adi, Ticinu, Secchii in Padu tudi mir in tržišče. Poslednje so pač prinesla šele leta principata. Tako tržišče je bilo tudi ozemlje seda-nje Slovenije. Med gradivom je sicer tudi vojaška oprema⁸ toda tudi lončenina, gladke sive posode, reliefne čaše in ke-lihi iz delavnic ACO⁹ in Surus - Sarius, tkim. črna sigilata ter padska in aretinska sigilata. Seveda je taka lončenina, zlasti rdeča sigilata, spremljala tudi armade, a v vsej pisanosti je bila obilno v rabi v civilnih okoljih severne Italije. In tako pisanost za-

¹ Npr. J. Šašel Emona v PWRE suppl. 11, 1968, 561, S. Petru, Arheol. vestnik 19, 1968, 381.

² A. Mocsy, Die Bevoelkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen, Budapest 1959, št. 230.

³ Izčrpneje S. Dušanić Archaeologia Iugoslavica VIII 1967, 67-69.

⁴ J. Šašel Chiron 4, 1974, 467-477 ali Isti, Opera selecta - Situla 30, 1992, 305-315.

⁵ P. Kos, Monetary Circulation - Denarni obtok na prostoru JV Alp 300 pr. n. št. - 1000, Situla 24, 1986, zlasti 20-31.

⁶ D. Breščak, Antično bronasto posodje Slovenije, Situla 22/1 1982, J. Horvat, Nauportus, Dela SAZU 33, IZA 16, 1990.

⁷ Več S. Petru Arheol. vestnik 25, 1976, 13.

⁸ J. Horvat, ibid. 135s.

⁹ Tudi S. Mracsek, Arheol. vestnik 38, 1987, 207-216 in I. Miki Curk, Arheol. vestnik 41, 1990, 741-744, L. Plesničar Gec, RCRF Acta 31/32, 1992, 383-390.

sledimo tudi med najdbami v ljubljanskem prostoru, na Vrhniki, v strugi Ljubljanice in Bistre, delno v Ljubljani, Mengšu¹⁰ in Kranju. Mogoče je pomembno, da je med zgodnjimi najdbami tu razmeroma malo aretinske sigilate. Gotovo je to dejstvo tudi nasledek transportnih možnosti, saj je od Areza do severnojadranskega trgovskega bazena treba ali čez apeninske prelaze ali dolgo po morju. A vzhodno, ob Kvarneru in na poteh k Donavi, je število aretinskih izdelkov iz časa zgodnjega principata razmeroma veliko.¹¹

Vendar ne smemo povsem izlučiti možnosti, da je aretinska sigilata spremljala v tuji deželi najprej armado in zlasti njen štab, medtem ko so se civilna okolja, v kolikor so že imela italško - rimske navade, oskrbovala s potrebnim v kvalitetnih severnoitalskih delavnicah.

Seveda vemo tudi, da je bil ljubljanski prostor prostor živahnega stika s staroselci, verjetno Tavriski, dasi ne poznamo elementov stvarne kulture, ki bi mogli biti lastni izključno poslednjim. Poznoželeznodobni predmeti iz ljubljanskega prostora pa pričajo o teh stikih.¹²

Noriški novci npr. pa opozarjajo na to, da so staroselci že davno osvojili nekatere prvine iz sredozemskih civilizacij. Tudi poselitvena logika prostora in mesta zgodnjorimskih najdb v njem je zgovorna. Vse najdbe namreč izvirajo s križišč ugodnih ali usodnih poti: npr. v Kranju z okljuka nad globokima rečnima koritoma, z Vrhnike, z začetka plovne vode, iz Ljubljanice ob izlivu Bistre, z nevarnega sotočja dveh voda, ki usmerjata promet (tovorno pot na Pokojišče do prečnice na Dolensko) ali v Mengšu, s pobočjem zaščiten in označeno ravninsko križišče. Ta dejstva se ne pričajo nujno že o civilnih naseljih Rimu prijaznega prebivalstva, dokazujejo pa kako na goste so bile rimske navade prisotne na vseh ključnih točkah v krajini. Logika razmestitve najdb v prostoru nam narekuje, da vedno spet razmišljamo tudi o zakonitostih rasti naselja v sami Ljubljani. Naravno središče prostora je Grad s Starim trgom in Bregom: vsak popotnik starih dob se je za noč moral utaboriti blizu vode, katere prečenje je pomenilo daljši manever in posebno obveznost stika z lokalnim prebivalstvom. Zato so najdbe zgodnjega gradiva pred nekaj leti v stari Ljubljani logične.¹³

Dejstvo pa je, da je tisti del emonskega grobišča, ki ga zdaj poznamo¹⁴ najprej iz drugega de-

Okov nožnice z Vrhnike, odličen primer zgodnjorimskega likovnega čutenja (risba Dragica Knific Lunder, hrani Mestni muzej)

setletja po našem štetju let. Prav tako je dejstvo, da sledovi z zgodnjorimskim gradivom zaradi oblikovanosti terena težka pričajo o organizirani koloniji, prej o njenem spremnem, vzporednem naselju, razen če se ne izkaže, da so oktavijanski koloniji najprej odmerili jezik čvrstih tal ob sedanji Rožni ulici. Edinole nekoliko ploskovno širše in zaokroženo naselje ni le izpolnjevalo zahtev praktičnih in magičnih predstav za nastanek kolonije, ampak tako je bilo v primeru nesoglasij s staroselci mogoče tudi zavarovati. Zato bi za zdaj verjela, da moramo tudi prvotno kolonijo iskati še naprej na prostoru obzidane Emone in domnevati, da je sledove kamnita velikopotezna gradnja v večji meri odstranila, drobcev se pa smemo še nadejati. Tvarnih sledov 50 let bivanja nekaj družin po dvatisoč letih ni nujno ravno mnogo! Obstoje kulturne plasti z zgodnjorimskimi najdbami na drugem bregu Ljubljanice je pa opozoril tudi na dejstvo, kako globoko so se že v zgodnjem Avgustovem času zasidrale v sami Ljubljani italško - rimske navade in hkrati, da fizični obseg naselja v tem času nikakor ni bil neznaten.

Na prvi pogled je rimskih najdb iz 1. stol. tudi v okolici Sirmija in Bassijan - Dolnji Petrovci dokaj. Napisi in sploh postavljanje kamnitih spomenikov se pa, tako se vsaj zdi, tedaj še niso na široko uveljavili zunaj čisto vojaških krogov. Napisi iz Putincev so pa postavili civilisti, še več, staroselci. Ta preskok v predstavnem svetu je velikanski. Oče Likav in sorodnika umrlega, ki so spomenik dali postaviti na rimski način, so morali v tem že videti neko kvaliteto. Morda so bili s pokojnim dečkom talci tudi ori, zaživel v novem civilizacijskem krogu in postali, ko so se vrnili domov, pobudniki sprememb. V to smer so razmišljali tudi drugi raziskovalci.¹⁵

¹⁰ M. Sagadin, Arheol. vestnik 46, 1995, 217-245.

¹¹ J. Makjanič v R. Košćević, J. Makjanič Siscia, BAR International Series 621, 1995, tudi I. Mikl Curk, RCRF Acta 31/32, 1992, 465-474.

¹² Primeri J. Horvat, ibid. 135s, M. Guštin, Arheol. vestnik 41, 1990, 121-133.

¹³ B. Vičič, Arheol. vestnik 44, 1993, 153ss, Isti, Arheol. vestnik 45, 1994, 25-53.

¹⁴ S. Petru, Emonske nekropole, Katal. in monogr. 7, 1972,

L. Plesničar Gec, Severno emonsko grobišče, Katal. in monogr. 8, 1972.

¹⁵ P. Milošević v O. Brukner, V. Dautova Ruševljan, P.

Ob podrobnejši primerjavi materialne kulture se pa izkaže, da za zdaj v Vojvodini vendarle ni znane gradiva iz zgodnjega Avgustovega časa, zlasti ne civilizacijskih dobrin, npr. kvalitetnih namiznih lončenin: črne sigilate in Acove keramike. Seveda nam jo tu lahko zelo zagode fragmentarnost ohranjenega, le eno najdišče in en sklop lahko odstotke bistveno presuče. Tudi v Ljubljani vemo šele nekaj let za najdbe iz zgodnjega Avgustovega časa. Prav tako gre za različno logiko trgovskih poti - reliefne zgodnje keramike, razen sigilate, na vzhod od Siscije in Murse¹⁶ očitno niso vozili. V Vojvodini, posebej na ozemlju Sirmija in Bassian, pa tudi v Petrovaradinu so zabeležili dosedaj sicer nekaj primerkov sigillate iz razvitega Avgustovega časa, med katero srečamo poleg gradiva iz Padske nižine tudi aretinsko reliefno čašo, aretinski pečat in fakturo, ter zgodnjo čašo v obliki obraza.¹⁷

Vsiljuje se vtis, da je temu uvozu botrovala armada, a za kaj dokončnega je treba počakati: statistična metoda, ko gre za količine primerkov, ki jih štejemo še malone na prste, pač odpove. Sicer je pa zgodnjerimsko gradivo najdeno na tem ozemlju zlasti vojaška oprema, npr. tudi opazne čelade iz savske struge.¹⁸

Za zdaj se torej tako zdi, da je večji vpliv rimske civilizacije v emonskem prostoru navzoč vsaj generacijo prej kot v zaledju Sirmija. Na tak način bi mogli sklepati, da bi moglo biti okolje v ljubljanski kotlini, zlasti pa tistih nekaj hiš, katerih glave so bili moške na kateri od stopenj vojaško - upravne kariere, še prav posebej če pritegnemo novim argumentom M. Šašel Kos v prid domneve o oktavijanski koloniji v Emoni,¹⁹ že toliko bolj porimljanjeno od njihovih domačih krajev, da bi tu mogli mladi Amantini vsaj nekaj časa vsrkavati interesom rimskega imperija prijazno vzdušje.

Kaj se je pa ob smrti malega Amantina nekje ob Ljubljani v resnici zgodilo ostaja seve verjetno skrivnost za vselej. Najbrž ne bomo nikoli vedeli kaj več o tem, ali so amantinski talci v resnici bivali nekaj časa v Emoni. Prav gotovo pa ne bomo vedeli ali jih je le na poti kaj zadržalo, da so nekaj tednov prebili v Emoni. Prav tako ne bomo vedeli ali je Likavov sin utonil na poti pri prečenju v deževju narasle vode, ko so skozi Emono samo potovali proti Italiji, ali pa ga je pri kopanju v veseli družbi trenutnega prisilnega doma pogoltnil vrtinec muhaste reke. Te domnevne možnosti bi mogle izzvati romanopisca. Ciničen politik bi mo-

gel manipulirati z dejstvom zakaj je bila tudi Ljubljana kraj za ječe in prisilno bivališče. Toda resen pogled v preteklost človeškega rodu pritegne vedno spet mnogoplastnost vsakega trenutka. To je vredno osvetljevati z raznih zornih kotov in tako spet in spet poskušati doumeti.

ZUSAMMENFASSUNG

Konfination in Ljubljana - bereits in römischer Zeit?

In der Inschrift CIL III 3224 aus Putinci in der Vojvodina wird erwähnt, daß zu Anfang des 1. Jahrhunderts nach Chr. ein junger Mann, Geisel aus dem Amantinenstamm, im Fluß Hemona im heutigen Ljubljana ertrunken sei. Diese Stadt war auch im 19. Jahrhundert Konfinationort für Persönlichkeiten, die in die slowenische Kulturgeschichte eingegangen sind.

Die bisherigen Kenntnisse über den Einfluß der römischen Zivilisation im Raum Ljubljana zu Beginn des 1. Jahrhunderts zeigen, daß dieser beträchtlich war. Davon zeugt dieselbe Vielfalt des Archivgutes, wie man sie für die gleiche Zeit auch in den zivilen Gegenden Norditaliens antrifft. Auch die Tatsache, daß in demselben Raum der Einfluß der römischen Zivilisation und sogar der römischen Zivilverwaltung bereits gegen Ende des 1. Jahrhunderts v. Chr. zu spüren ist, sowie eine Analyse der Fundstruktur, legen davon Zeugnis ab. Römisches Kulturgut (Waffen nur ausnahmsweise) war in der frühen Augusteischen Zeit an allen bedeutenden Verkehrsknotenpunkten präsent, in Ljubljana selbst aber im gesamten Siedlungsraum und nicht nur dort, wo eine für die Kolonien charakteristische urbane Siedlung (wahrscheinlich in zwei Phasen) ausgebaut wurde. Die Struktur der frühromischen Funde auf dem Siedlungsgebiet der Amantinen ist etwas anders, wobei die Unterschiede in der Erforschung, aber auch die Gesetzmäßigkeiten der Transportwege in Betracht zu ziehen sind. Es scheint jedoch, daß die ältesten römischen Funde erst aus der entwickelten Augusteischen Zeit stammen und daß sie eher dem Milieu der römischen Heere zuzuschreiben sind. Das läßt den Schluß zu, daß es Möglichkeiten gab, amantinische Geiseln einfach in Emona zu konfinieren, daß diese Stadt der römischen Politik eine entsprechende Atmosphäre zur Indoktrination der jungen Männer bot. Welchen Verlauf die Ereignisse tatsächlich genommen haben, wird man fast sicher nie ergründen können.

Milošević, Počeci romanizacije na j.i. delu provincije D. Panonije, 1987, Novi Sad.

¹⁶ Tudi B. Vikić Belančić, Arheol. vestnik 19, 1968, 511.

¹⁷ O. Brukner, Rimska keramika u jugosl. delu provincije D. Panonije, Dis. et monogr. 24, 1981.

¹⁸ P. Milošević ibid.

¹⁹ M. Šašel Kos, Zeitschrift fuer Papyrologie und Epigraphik 109, 1995, 227-244.